

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเพื่อหนุนเสริม

วิชาประวัติศาสตร์ (ศิลปกรรม)

กลุ่มศิลปกรรมย่าน

โรงเรียนบ้านเชิงคอยสุเทพ

ผู้วิจัย

อาจารย์ สุรัชย์ จงจิตงาม

ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

หัวหน้าโครงการวิจัย

รองศาสตราจารย์ สมโชติ อ๋องสกุล

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โครงการ การวิจัยและพัฒนาเครือข่ายในพื้นที่

เพื่อหนุนเสริมการเรียนรู้รายวิชาประวัติศาสตร์

ในระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ 4-6 สถานศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. 2554

คำนำ

โครงการวิจัยเพื่อหนุนเสริมวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในระดับประถมศึกษา ชั้นปีที่ 4-6 ฉบับนี้เป็นโครงการย่อยในโครงการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายในท้องถิ่นโดยใช้ต้นทุนในพื้นที่เพื่อหนุนเสริมการเรียนรู้รายวิชาประวัติศาสตร์ ในระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ 4-6 ของสถานศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ โดย รศ. สมโชติ อ๋องสกุล เป็นหัวหน้าชุดโครงการวิจัย และมีผู้วิจัยร่วมวิจัยในชุดโครงการย่อย เฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมในพื้นที่โรงเรียนกลุ่มตัวอย่าง 10 ตัวอย่าง พร้อมกับความรู้อื่นๆที่เกี่ยวข้องกับศิลปะล้านนา

ผู้วิจัยขอขอบคุณ รศ. สมโชติ อ๋องสกุล ที่ให้โอกาสได้ร่วมทำงานวิจัย และให้คำปรึกษาแนะนำอันมีคุณค่าแก่งานนี้เสมอมา รวมทั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนทุนวิจัย คุณอ้อมจิต กันทาใจ คุณจรี ขยัน คุณจตุพร แก้วนิ่ม คุณสิขชล สุกดพงษ์ คุณธนต์ จงจิตงาม คุณธนพล ฉายสวัสดิ์ ที่ได้รวบรวมข้อมูล และจัดทำภาพประกอบในรายงานนี้ รวมทั้งพระสงฆ์ในรายชื่อวัดที่ทำการวิจัย และคณาจารย์ในกลุ่มของโรงเรียนที่ทำการศึกษาที่ได้อำนวยความสะดวก และให้ความร่วมมือในการวิจัยจนผลงานสำเร็จ

สุรัชย์ จงจิตงาม

ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สารบัญ

กลุ่มศิลปกรรมย่านโรงเรียนบ้านเชิงดอยสุเทพ

วัดป่าแดงหลวง	2
วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)	23
วัดฝ่ายหิน	37
บรรณานุกรม	43

กลุ่มศิลปกรรมย่านโรงเรียนเชิงคอยสุเทพ

ประวัติ

ศิลปกรรมย่านโรงเรียนเชิงคอยสุเทพ ได้แก่ วัดอุโมงค์ วัดป่าแดงมหาวิหาร วัดฝายหิน ในพื้นที่เชิงคอยสุเทพตั้งแต่วัดสวนดอกจนถึงเชิงคอยสุเทพ และในบริเวณตั้งแต่หน้ามหาวิทยาลัยเชียงใหม่มาทางทิศใต้จนจรดพื้นที่วัดอุโมงค์ เป็นพื้นที่ที่มีในอดีตมีความสำคัญต่อเมืองเชียงใหม่อยู่มาก นอกเหนือจากวัดสวนดอก วัดอุโมงค์ วัดป่าแดง วัดฝายหินในปัจจุบันแล้วยังปรากฏร่องรอยและหลักฐานทางโบราณคดี และศิลปกรรมอีกเป็นจำนวนมาก นับตั้งแต่เวียงเจ็ดลิน กลุ่มวัดร้างในสวนสัตว์เชียงใหม่ เจดีย์ร้างในย่านรอบวัดป่าแดง และภายในวัดอุโมงค์ก็ยังปรากฏร่องรอยของโบราณสถานร้างจำนวนมาก ล้วนเป็นหลักฐานว่าบริเวณทางทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ที่ติดเชิงคอยสุเทพนี้มีความสำคัญยิ่งในอดีตตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย แม้ในปัจจุบันก็ยังคงปรากฏร่องรอยของเศษอิฐและโบราณวัตถุต่างๆ กระจายทั่วไปในที่ดินที่มีการบุกเบิก และสร้างอาคารขนาดใหญ่ในละแวกชอยวัดอุโมงค์

เนินดินโบราณสถานบริเวณด้านหน้าเขื่อนป้อเลี้ยง มุมมองจากทิศตะวันตก

วัดป่าแดงมหาวิหาร

วัดป่าแดงมหาวิหาร ตั้งอยู่ถนนสุเทพ ตำบลสุเทพ เลขที่ 71 หมู่ 14 ซอย 4 สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินทั้งหมด 3 แปลง เนื้อที่ 17 ไร่ 66 ตารางวา¹

โดยวัดป่าแดงที่กล่าวถึงนี้มีเนื้อหาคอบคลุมวัดป่าแดงในส่วนที่มีพระสงฆ์จำพรรษาในปัจจุบันและในส่วนที่เป็นวัดร้าง มีเพียงเจดีย์ขนาดใหญ่

วัดป่าแดงเป็นวัดที่มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนา ในยุคที่อาณาจักรล้านนากำลังเจริญรุ่งเรือง เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ใหม่ หรือ นิกายสิงหล เป็นวัดที่พระเจ้าติโลกราชได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชมารดา และพระราชบิดาของพระองค์ และทรงสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมอัฐิของทั้งสองพระองค์ด้วย ซึ่งเป็นหลักฐานเดียวที่คงเหลือมาจนถึงทุกวันนี้ สำหรับวัดป่าแดงที่มีพระสงฆ์จำพรรษาอันปรากฏทุกวันนี้ เชื่อว่า เป็นส่วนปลายเขตของ วัดป่าแดงในสมัยโบราณด้านทิศตะวันตก ที่ตั้งอยู่บนเนินคอยเทือกเขาสุเทพ

สมัยพญาสามฝั่งแกน (พ.ศ.1945-1984) สนับสนุนพระสงฆ์เชียงใหม่ คณะหนึ่งนำโดยพระมหาญาณคัมภีร์และ พระมหาเมธีกรไปศึกษาที่วัดอุปาราม นครอนุราชปุระในลังกา เมื่อ พ.ศ. 1967 ได้บวชแปลงตามคดลึงกายอยู่ลังกา 4 เดือน พระมหาญาณคัมภีร์และคณะกลับมาถึงเชียงใหม่ พ.ศ. 1973 ได้สถาปนาสงฆ์นิกาย ลังกาวงศ์ใหม่ ขึ้นที่วัดเกาะป่าทิง (ต่อมาเรียกว่าวัดป่าแดง) ในเขตป่าไม้พะยอมเชิงคอยสุเทพ เรียกว่า สงฆ์ฝ่ายป่าแดง²

พระมหาญาณคัมภีร์ ดำเนินงานเป็นบุตรนายพันดาแสง เดิมชื่อสามจิตต์ เมื่ออายุ 12 ขวบ บิดาถวายพระมหาธัมมกิตติเถระ หรือพระโพธิธัมมกิตติเถระ เจ้าอาวาสวัดนันทารามเพื่อเป็นขโยมและบวชเป็นสามเณร เมื่ออายุ 20 ปีอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ชื่อว่าพระญาณคัมภีร์³

พระมหาญาณคัมภีร์และคณะได้ขออุปสมบทใหม่ ให้ถูกต้องตามแบบแผนลังกาวงศ์ คือบวชในเรือนานที่พระราชาสิงหล ทรงจัดขนานให้ทำเรือทาปา แม่น้ำกัลยาณี

¹<http://www.watpadang.com>.

²สมหมาย เปรมจิตต์ (ปริวรรต), ตำนานมูลศาสนาวัดป่าแดง, (เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่: 2519), หน้า 14.

³ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ดุษฎีเขียว, ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่ เชียงตุง (กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์, 2537), หน้า 168.

พญาสามฝั่งแกน (พ.ศ.1945-1984) โปรดให้ส่งขบวนช้าง คือ นิกายป่าแดง และนิกายสวนดอกแสดงวาทะธรรม ฝ่ายป่าแดงชนะ หลังจากนั้นก็มีส่งขบวนช้างต่อกันบ่อยครั้งตามมา พญาสามฝั่งแกนโปรดฯ ให้ส่งขบวนฝ่ายป่าแดงออกจากเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.1977 ทำให้ส่งขบวนฝ่ายป่าแดงไปเจริญที่ เชียงราย เชียงแสน พระยา ลำปาง เชียงตุง⁴

สมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.1984-2030) ทรงโปรดฯ ส่งขบวนฝ่ายป่าแดง ได้โปรดฯ ให้อาราธนาพระมหาสามีสัทธัมมกิตติ จากลังกามาเป็นสังฆนายกใน “สิริภูฏาราม” (วัดเจดีย์หลวง) ครั้งนั้น มีพระมหาสามิติดตามมา 7 องค์ คือ (1) มหานคราจริยสวามี จากเมืองพะโค (2) มหาพุทธโฆสนัดตสวามี (3) มหาญาณวิลาสสวามี (4) มหาญาณปัทมตสวามี (5) มหาญาณวังสสวามี (6) มหานันทสวามี (7) มหาธัมมกิตติสวามี ซึ่งต่อมามหานคราจริยสวามี จากเมืองพะโคได้เป็นประธานสงฆ์ในการหล่อพระพุทธรูปยืนสูง 18 ศอก ที่พระนางติโลกราชเทวีพระราชมารดาโปรดให้สร้างขึ้นพร้อมอัครสาวก 2 องค์ ประดิษฐานในมหาวิหารวัดโชติการาม⁵

จ.ศ.809 ปีเถาะ นพศก หรือ พ.ศ.1990 โปรดฯ ให้ถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระญาสามฝั่งแกนพระราชบิดาที่วัดป่าแดง โปรดฯ ให้สถาปนาพระสถูปบรรจุอัฐิธาตุ เป็นสถูปสูง 23 วา ฐานเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละ 13 วา บุด้วยทองแดงปิดทองเสร็จในปี พ.ศ.1990

หลังจากขยายพระราชอาณาเขตไปถึงเมืองน่านใน “ปีกัศโล สักราชได้ 811” (พ.ศ. 1992) แล้วในปีนั้นพระราชชนนีสิ้นพระชนม์ พระเจ้าติโลกราช ก็โปรดฯ ให้ถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระราชชนนี ที่วัดป่าแดงมหาวิหาร (สักการตามตำนานพระเจ้าแก้วหอเชียงใหม่และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่)

พ.ศ.1997 พระเจ้าติโลกราชพระราชทานที่ดิน 20 วา รอบอุโบสถเป็นเขตวิสุงคามสีมา มีการฉลอง 7 วัน 7 คืน

ครั้งนั้น โปรดฯ ให้ขนานนามวัดแห่งนี้ว่า วัดโคศการามวิหาร หรือ มหารตตนาราม หรือ รตตนารามมหาวิหาร เหมือนดั่งมหารตตนารามที่ลังกา แต่โดย บริเวณนั้นมี ต้นไม้แดงจำนวนมากหนึ่ง คนทั่วไปจึงเรียกว่า “วัดป่าแดงหลวง” ต่อมาทางราชการเรียกว่า วัดป่าแดงมหาวิหาร ครั้งนั้นพระเจ้าติโลกราชโปรดให้ขุดสระน้ำขนาดใหญ่ ที่วัดโคศการามวิหาร 1 สระด้วย (ปัจจุบันพบร่องรอยสระใหญ่ที่ข้างฐานเจดีย์ขนาดใหญ่ข้าง “เฮือนป้อเลี้ยง”)

ครั้งนั้นพระเจ้าติโลกราชทรงอาราธนาพระมหาเมธีกรเป็นพระมหาสวามี และอาราธนา “มหาสามิญาณโพธิ” เป็นเจ้าอาวาสวัดป่าแดงหลวงตนแรก

⁴ประเสริฐ ณ นคร “บทนำเสนอด้านมูลศาสนา เชียงใหม่และเชียงตุง” ใน ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง, หน้า 4-7

⁵ชันปะ ปิ่นเงิน (ปริวรรต), **ธรรมตำนานกุฎาคารมหาเจดีย์หลวง ฉบับวัดหมื่นล้าน ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : 2552),** หน้า 2.

ที่สำคัญต่อมาพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.1984-2030) ได้ทรงผนวชที่วัดป่าแดงมหาวิหาร นับเป็นวัดหลวงประจำรัชกาลพระเจ้าติโลกราช จากนั้นโปรดฯให้สร้างวัดและทำนุบำรุงวัดหลาย วัดในสายป่าแดง

สมัยพระเมืองแก้ว (พ.ศ.2038-2068) โอรสพญาอดเชียงรายและนางโป่งน้อย ชินกาลมาลีปกรณ์เรียกว่า ดิลกปนัดดาธิราช ทรงส่งเสริมพุทธศาสนานิกายสิงหล ถือเป็นยุคทอง ของล้านนา สมัยนี้มีพระสงฆ์หลายรูปแต่งวรรณกรรมประวัติศาสตร์ เช่น พระโพธิรังสี แต่งจามเทวีวงศ์ สิหิงคินาทนพระรัตนปัญญาเถระ แต่งชินกาลมาลีปกรณ์ พระสิริมังคลาจารย์ แต่งเวสสันดรทีปนิ จักรวาลทีปนิ สังขยาปกาสะกฏิกา มังคลัตถทีปนิ พระพุทธญาณเจ้า และพระพุทธพุกาม แต่งมูลศาสนา เป็นต้น และพระเมืองแก้วยังทรงมีพระราชศรัทธาสงฆ์ ลังกาวศ์ใหม่ หรือนิกายสิงหลดังเช่นสมัยพระเจ้าติโลกราช จึงโปรดฯให้ทำนุบำรุงวัดป่าแดง มหาวิหารเป็นพิเศษ เท่าที่พบหลักฐานแล้วมีดังนี้

(1) ในสมัยพระเมืองแก้ว ตอนกลางรัชกาลใน พ.ศ.2050 ยังปรากฏหลักฐานว่า มหาสามีญาณโพธิ ยังดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร หลังจากนั้นหลักฐานว่าพระ เมืองแก้วได้โปรดฯให้นิมนต์ พระมหาเถรสถัมมสันฐิระเจ้าอาวาสวัดมหาโพธารามมาจำพรรษาที่ วัดป่าแดงมหาวิหาร

(2) พ.ศ. 2060 โปรดฯให้รื้อปราสาทที่ตั้งอยู่บริเวณบ้านศรีภูมิ ด้านแจ้งศรีภูมิมาสร้าง มณฑปที่วัดป่าแดงมหาวิหาร เพื่อเป็นกุฏิของพระมหาเถรสถัมมสันฐิระ เจ้าอาวาสวัดมหาโพ ธารามและวัดป่าแดงหลวง เป็นมณฑปกว้าง 23 วา ยาว 19 วา ประกอบด้วยคชลักษณ์ พระญาณแก้ว และพระราชมารดาทรงบริจาคนคราทรพัสในการก่อสร้าง กั้นบริเวณรอบด้าน ประกอบด้วยซุ้ม ประติมากรรมรูปมณฑปน้อย 4 ด้าน มีเวทีคือเฉลียงลูกกรงแฉกล้อม ล้อมด้วยโรงช้าง เรือนหลวง ทรง เติ่นทางไปควบคุมการก่อสร้างด้วยพระองค์เอง สร้างเสร็จใน พ.ศ.2061 “งามดั่งว่าถ้ายทอดพิภพ ทำวอธิบดีสุราลัย”

(3)โปรดฯให้บูรณะหลังคาวิหารวัดป่าแดงมหาวิหาร (พ.ศ.2062) บูรณะอุโบสถวัดป่าแดง มหาวิหาร (พ.ศ.2064)บูรณะไม้หลังคาหอนมเทียรธรรม วัดป่าแดง (พ.ศ.2064) สร้างกุฏิหลังใหม่ เพิ่ม (พ.ศ.2064)

(4) ใน พ.ศ.2065 โปรดฯให้คัดลอกพระไตรปิฎกที่วัดป่าแดงมหาวิหาร พระราชกรณียกิจดังกล่าว ล้วนแสดงให้เห็นความสำคัญของวัดป่าแดงมหาวิหารในรัชสมัย พระเมืองแก้ว(พ.ศ.2038-2068) ซึ่งถือเป็นยุคทองของล้านนา

จากการสำรวจเบื้องต้นสิ่งก่อสร้างในสมัยราชวงศ์มังราย ที่สร้างขึ้นตั้งแต่ราวปลายพุทธ ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา เหลือร่องรอยอยู่ดังนี้

(1) **เจดีย์ช้างล้อม** บรรจุอัฐิพระราชบิดาและอัฐิพระราชมารดาของพระเจ้าติโลกราช ซึ่งพระเจ้าติโลกราชโปรดฯ ให้สถาปนาพระสถูปบรรจุอัฐิธาตุเป็นสถูปสูง 23 วา ฐานเป็นสี่เหลี่ยม

จักร์สกว้างด้านละ 13 วา บุด้วยทองแดงปิดทองเสร็จตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ.1992 ปัจจุบันกรมศิลปากรบูรณะเรียบร้อยแล้ว แต่มีอาคารที่หักอาศัยประดิษฐานพระสถูป

(2) เนินเจดีย์ ในบริเวณที่ดินเอกชน ติดอาคารห้องชุด “เอือนป้อเลี้ยง” เป็นเนินใหญ่ขนาด 60x60 เมตร สูงประมาณ 10 เมตร ปกคลุมด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ ไม่ปรากฏลักษณะทางสถาปัตยกรรม นอกจากด้านทิศตะวันตกพบแนวอิฐซึ่งเป็นฐานเจดีย์สูงประมาณ 1 เมตร ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้พบสระร้างที่ขุดโดยฝีมือมนุษย์

ในปีงบประมาณ 2540 สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ มีโครงการขุดตรวจเพื่อศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์แห่งนี้ โดยใช้งบประมาณของโครงการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ หลังการขุดตรวจศึกษาทางโบราณคดี พบว่าเจดีย์แห่งนี้มีขนาดใหญ่ ฐานล่างสุดเป็นฐานแปดเหลี่ยม

วัดป่าแดงได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์อีกครั้ง ตั้งแต่สมัยพุทธาธรรมลังกาเจ้าหลวงเชียงใหม่ องค์ที่ 2 (พ.ศ.2358-2364)

นอกจากนั้นแล้วบริเวณวัดป่าแดงมหาวิหาร ยังคงมีความสืบเนื่องต่อมา ไม่ขาดสาย ดังปรากฏเจดีย์ทรงระฆัง ที่ไม่มีปล้องโฉนแบบศิลปะพม่า อันเป็นที่นิยมสร้างในล้านนาช่วงที่ชาวพม่าเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ในล้านนาเมื่อราวหนึ่งร้อยปีก่อน

หลังจากนั้นภายในวัดป่าแดงยังมีการปฏิสังขรณ์ และสร้างศาสนสถานเพิ่มเติมอีก โดยเจดีย์ทรงระฆังแบบพื้นเมืองล้านนา และอุโบสถ คงสร้างขึ้นภายหลังจากนั้น

ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นหลักฐานสำคัญยิ่งของวัดป่าแดงมหาวิหารที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาอีกครั้ง ในสมัยฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ซึ่งมีรูปแบบศิลปกรรมอันทรงคุณค่า ที่เหลือหลักฐานตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน เพียงจำนวนไม่กี่แห่งเท่านั้น

สมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์มีการสำรวจรายชื่อวัดและนิายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่ ปรากฏชื่อวัดป่าแดงมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยห้า (ปัจจุบันเรียกบ้านหลังห้า) ขึ้นแก่แขวนดินคอย เจ้าอธิการชื่อ ทุ (ย่อจากสวาธุเจ้า อ่านว่า ตู) มณีวัน นิกายเชียงแสน มีเณร 2 คนขึ้นแก่วัดเจ็ดยอด

วัดป่าแดงมหาวิหารในสมัยปัจจุบันมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ตามลำดับดังนี้

1.ประมาณ พ.ศ.2522 นายบุญช่วย ปิ่นแก้ว มัคคทายกวัดป่าแดงติดต่อนายณรงค์ ภูจินาพันธุ์ (ภูอิทธิวงศ์) ขณะเป็นกรรมการผู้จัดการห้างหุ้นส่วนจำกัดรุ่งเรืองทรายงามเชียงใหม่ และบริษัทในเครือทรายงาม ขอบริจาคเพื่อนำประปาเก่าที่เหลือใช้จากโครงการรับเหมาก่อสร้างที่ศูนย์การเกษตรภาคเหนือ

ครั้งนั้นนายณรงค์ ภูจินาพันธุ์ เล่าว่า ได้เกิดนิมิตว่าได้เดินทางไปยังวัดป่าแดงมหาวิหาร ได้เห็นพระวิหารที่เพิ่งสร้างเสร็จใหม่ สีขาวสะอาดงดงามประทับใจมา อยากเข้านมัสการ

พระประธานเมื่อเข้าไปในพระวิหารก็ตกตลิ่งไม่เห็นพระประธาน เห็นแต่พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่เบื้องซ้ายเบื้องขวาเท่านั้น จึงอยากสร้างพระประธานถวายวัดป่าแดง ได้ขอให้นายสิน สมบูรณ์โยธาธิการจังหวัดเชียงใหม่นำไปวัดป่าแดงมหาวิทยาลัย เห็นพระวิหารอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมเป็นอย่างมาก ได้พบกับพระภิกษุรูปหนึ่ง กำลังปั้นพระพุทธรูปองค์ใหญ่อยู่ภายใต้ต้นโพธิ์ ได้นำเรื่องปรึกษากับเจ้าอาวาสวัดดวงดี และเข้าพบพระบัญชา จิตสีโล เจ้าอาวาสได้เล่าความฝันและความประสงค์ขอสร้างพระประธาน โดยปรึกษาเรื่องการสร้างพระพุทธรูป พระประธานกับอาจารย์ปฐม พัวพันสกุลขณะเป็นอาจารย์ประจำคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตกลงรูปแบบจำลองพระเจ้าแก้วดี ขนาดหน้าตักกว้าง 3 ศอก ใช้ทุนในการปั้น-หล่อ เป็นเงิน 160,000 บาท (ยังไม่รวมค่าทองคำเปลวที่ปิดทององค์พระและค่าแรงอื่นๆ) และรับเป็นผู้จัดหาทุนทรัพย์มาซ่อมแซมพระวิหาร โดยมีการทอดผ้าป่าตั้งแต่วันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2523 ได้ปัจจัยครั้งแรกประมาณ 1 แสนบาทเศษ

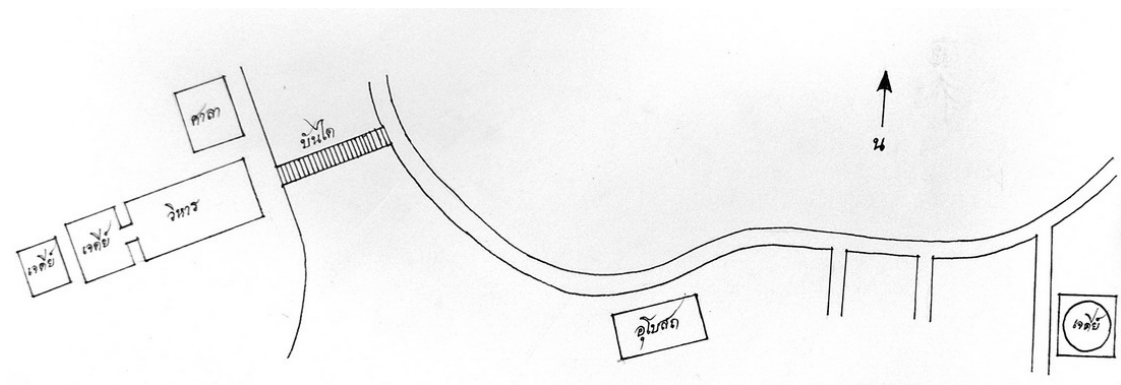
ต่อมามีผ้าป่าและกฐินสมทบอีก เช่น ผ้าป่าคณะหลวงพ่อบุญเย็น ฐานธมโม อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ปัจจัยเพิ่ม 30,808 บาทถ้วน กฐินข้าราชการอำเภอเมือง เชียงใหม่ได้ปัจจัยเพิ่ม 40,352.63 บาท

บันทึกดังกล่าวเป็นหลักฐานยืนยันว่า วิหารวัดป่าแดงมหาวิทยาลัยที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ ครั้งหลังสุดเมื่อประมาณ พ.ศ.2524 โดยมีการสร้างพระประธานจำลองแบบจากพระเจ้าแก้วดีวัดสวนดอกนำมาประดิษฐานเมื่อบูรณะพระวิหารเสร็จเรียบร้อย และราว พ.ศ.2522 มีการสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ประดิษฐานใต้ต้นโพธิ์ในบริเวณวัด และสมัยนั้นพระบัญชา จิตสีโลเป็นเจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิทยาลัย

นางวันเพ็ญ ชื่นสุขะ “แม่หลวง” คนปัจจุบัน(พ.ศ.2551) อายุ 52 ปี คิดตามพ่อแม่มายู่บริเวณวัดป่าแดงมหาวิทยาลัยเมื่ออายุ 7 ขวบ เล่าไว้เมื่อ 8 กันยายน 2551 ดังนี้ บันไดนาถสร้างในสมัยครูบ่อ่งเป็นเจ้าอาวาส ศาลาโศกสงฆ์ เจ้าของร้านแสงชัยมอเตอร์ หน้าวัดพันอันสร้างเพื่อบรรจุอัฐิภรรยา

นายหวน ขุนเงิน กรรมการวัดป่าแดงมหาวิทยาลัย รายงานความทรงจำว่าเมื่อประมาณ พ.ศ.2523-2524 อาจารย์ ดร.กาญจนะ แก้วกำเนิด ครั้งดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ “ฝรั่งคนหนึ่ง” ได้มาบูรณะอุโบสถวัดป่าแดงมหาวิทยาลัย ดังปรากฏในปัจจุบัน (รายงานเมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2551 ณ ห้องประชุมคณะวิศวกรรมศาสตร์ ชั้น 7)

ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2550 เป็นต้นมาทางวัดป่าแดง และคณะกรรมการวัดป่าแดงมหาวิทยาลัย นำโดยพระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ (พระมหาธีรพงษ์ สิริขันธ์) เจ้าอาวาสวัดป่าแดงได้ร่วมมือกับคณาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นำโดย รศ.ดร.เสริมเกียรติ จอมจันทร์ยอง คณบดีคณะวิศวกรรมศาสตร์ จัดทำแผนแม่บท การใช้พื้นที่วัดป่าแดงมหาวิทยาลัย และร่วมกันวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์พุทธศาสนา วัดป่าแดงมหาวิทยาลัย เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาวัดป่าแดงมหาวิทยาลัยอย่างยั่งยืน

แผนผังวัดป่าแดงมหาวิหาร

ศิลปกรรมวัดป่าแดงมหาวิหาร

ห่างจากวัดในส่วนที่มีพระสงฆ์จำพรรษาไปทางทิศตะวันออกราวไม่กี่ร้อยเมตรมีเจดีย์ที่เรียกกันว่าเจดีย์วัดป่าแดง (ร้าง) มีหลักฐานเอกสารระบุว่า สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1990⁶ โดยพระเจ้าติโลกราช ทรงโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิของพระราชมารดา – บิดาของพระองค์ ลักษณะองค์ประกอบของพระเจดีย์วัดป่าแดงหลวง(ร้าง) มีความสัมพันธ์กับเจดีย์ช้างล้อม ศรีสัตนาลัย สุโขทัย ประกอบด้วยฐานเชิงทรงสี่เหลี่ยมซ้อนกันสองชั้น และเคยปรากฏรูปปั้นช้างล้อมองค์เจดีย์ ลำตัวของช้างเหล่านั้นติดอยู่กับฐานเชิงสี่เหลี่ยมชั้นที่สอง แต่ในปัจจุบันรูปปั้นช้างล้อมเหล่านี้ได้ชำรุดหลุดร่วงลงไปหมดแล้ว แต่มีการยืนยันว่ามีการพบหลักฐานรูปดวงตาของช้างที่มุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือของฐานพระเจดีย์ ถัดจากฐานช้างล้อมขึ้นไปเป็นฐานแท่งรูปสี่เหลี่ยมยกสูง เจาะเป็นช่องซุ้มจรณะ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปโดยรอบทั้ง 4 ด้าน ด้านละ 5 ซุ้ม รวมทั้งสิ้น 20 ซุ้ม ลักษณะของกรอบซุ้มจรณะเป็นกรอบวงโค้งที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับกรอบซุ้มหน้านางในศิลปะสุโขทัย และพบในศิลปะลังกาด້วยเช่นกัน เช่น กรอบของซุ้มจรณะเจดีย์ประดับมุงทรงปราสาท ที่ตั้งอยู่บนฐานไพทีของเจดีย์ประธานวัดมหาธาตุสุโขทัย⁷ โดยภายในซุ้มคาดเดาน่าจะเคยประดิษฐานพระพุทธรูป แต่ไม่ปรากฏแล้วในปัจจุบัน

⁶ พระยาประชาภิจักรจักร, พงสาวดารโยนก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2515), หน้า 327.

⁷ จิตรศักดิ์ เศษวงษ์ญา, พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : วรณรัถย์, 2541), หน้า 47.

เจดีย์วัดป่าแดง (ร้าง)

แถวของซุ้มจระนำเจดีย์วัดป่าแดง (ร้าง)

(ซ้าย) กรอบซุ้มจรณะนำ เจดีย์วัดป่าแดงหลวง มีรูปแบบกรอบซุ้มหน้านาง
(ขวา) กรอบซุ้มหน้านางในศิลปะสุโขทัย (ภาพขวาที่มา: เจดีย์สมัยสุโขทัย วัดเจดีย์เจ็ดแถว)

ถัดจากแถวซุ้มจรณะขึ้นไป ทำเป็นฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยม และต่อด้วยฐานหน้ากระดานกลมซ้อนชั้นลดหลั่นกันขึ้นไปอีก 3 ชั้น ต่อขึ้นไปด้วยชั้นบัวลาดลดหลั่นขึ้นไปต่อด้วยบัวปากระฆังและองค์ระฆังทรงกลม เหนือองค์ระฆังเป็นบัลลังก์ฐานปัทม์ในผังสี่เหลี่ยม ต่อขึ้นไปด้วย ก้านฉัตร บัวฝาละมี แล้วต่อด้วยปล้องไฉน รูปแบบดังกล่าวมีลักษณะเดียวกับ เจดีย์ช้างล้อมที่ศรีสัชนาลัย ศิลปะสุโขทัย

ในด้านทิศตะวันออกของเจดีย์ ปรากฏร่องรอยของฐานอาคาร สันนิษฐานว่าควรจะเป็นที่ตั้งวิหาร

ลวดลายปูนปั้นประดับซุ้มจรณะนำเจดีย์วัดป่าแดงหลวง (ร้าง) สำหรับลวดลายการประดับตกแต่ง กรอบซุ้มจรณะนำเจดีย์วัดป่าแดงหลวง (ร้าง) นั้น ในบริเวณที่เรียกว่า ตัวหงา ประกอบด้วยลายเครือเถาดอกไม้ใบไม้ ที่เกาะเกี่ยวเลื้อยพันกัน โดยมีกรอบลายเป็นเส้นแนวยาวล้อมตามรูปทรงของกรอบซุ้ม ลวดลายปูนปั้น มีลักษณะเลียนแบบธรรมชาติ หรือมีความใกล้เคียงกับรูปทรงในธรรมชาติมากกว่าลวดลายในศิลปะอยุธยาตอนปลาย และรัตนโกสินทร์

บริเวณที่พบมีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้น พบที่ซุ้มจรณะนำและเสารับกรอบซุ้มจรณะเจดีย์ ปลายซุ้มทั้งสองข้างทำเป็นรูปตัวหงา โดยมีเส้นลวดเป็นแนวบังคับบริเวณซุ้มหน้านาง ลักษณะซุ้มโค้งที่ไม่สูงมากนัก ประดับด้วยลายเครือเถาพันธุ์พฤกษาคอกไม้ ใบไม้ เกาะเกี่ยวเลื้อยพันต่อเนื่องกัน มีลักษณะคล้ายเครือเถาตามธรรมชาติ มีจุดออกลายกลายเป็นดอกไม้สามดอก มีแนวเส้นลวดเป็นกรอบอยู่ด้านบนเหนือแนวเส้นลวดเป็นลายเครือเถาพันธุ์พฤกษาเช่นเดียวกัน โดยอยู่ภายในซุ้มหรือกระบังที่ซ้อนติดกันกับกรอบซุ้มในตอนล่าง

ภาพถ่ายซุ้มจรณะนำเจดีย์วัดป่าแดงหลวง(ร้าง)

ภาพแสดงรายละเอียดในส่วนของลายเถาใบไม้ ดอกไม้ ภายในกรอบซุ้มจรณะนำเจดีย์วัดป่าแดงหลวง (ร้าง)

ตัวลายปูนจากพื้นผิวมากเพราะมีการหนูนลายด้วยโคลนลาย

ลวดลายในรูปแบบที่คล้ายกับใบไม้เถาไม้จริงเช่นนี้ มีรูปแบบที่สัมพันธ์ที่มาจากลวดลายดอกไม้ม้วน ใบไม้จากเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวนถึงต้นราชวงศ์หมิง ซึ่งลวดลายดังกล่าวได้แพร่หลายเข้ามาในศิลปะไทย ราวพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา⁸ และลวดลายเหล่านี้ได้กลายมาเป็นลวดลายในศิลปะล้านนาสืบทอดกันเรื่อยมา

การใช้ลวดลายเครือเถาดอกไม้ม้วน ใบไม้ อย่างกว้างขวางในงานปูนปั้นล้านนาช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20-21 เช่น ปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรม เจดีย์ยอด กุ่มฉัตรพระแก้วเจ็ดนักษัตร และซุ้มโถงวัดเจ็ดยอด เชียงใหม่⁹ และยังคงนิยมแพร่หลายมาจนถึงช่วงก่อนพม่ายึดครองแคว้นล้านนา เช่น ลายเครือเถาพันธุ์พุทธรักษาที่ประดับมณฑปพระเจ้าล้านทอง ที่สร้างเมื่อ พ.ศ. 2106 ปูนปั้นเจดีย์ วัดปราสาท เชียงใหม่ ปูนปั้นกุฎีลาน อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน¹⁰

เทคนิคการปั้นปูนเป็นแบบ การปั้นปูนที่มีลวดลายของก้าน ดอก และใบลงบนโคลนเส้นลวดที่รองรับลายอีกชั้นหนึ่ง ทำให้เกิดมิติของแสงและเงา ทำให้ลวดลายดูนูนสูงเด่น ลอยนูนออกมาจากผิวพื้นมากขึ้น

สำหรับลักษณะเสากรอบซุ้ม เป็นเสาที่มีหัวเสาและโคนเสา ในลักษณะโครงสร้างชุดบัวหงายและบัวคว่ำ การตกแต่งลวดลายปูนปั้น ในช่วงของหน้ากระดานหัวเสาที่รองรับลายซุ้มทั้งสองข้าง เป็นลายเมฆม้วนสอดเกี่ยวกัน นอกจากนี้ยังมีลายกรอบกระฉกมีชุดเส้นลวดและอกไก่คั่นอยู่สองเส้น ทั้งตอนบนและตอนล่างของเสา ที่มีลักษณะแตกต่างออกไปจากเดิม คือ มีการตกแต่งเสากรอบซุ้มส่วนนี้ ตามแนวความสูงของเสา ด้วยลายเส้นลวดม้วนหัวทั้งสองข้างโค้งเป็นกรอบซ้าย – ขวา ภายในช่องว่างของเส้นลวดโค้งม้วนนี้ บรรจุภายในด้วยลายเครือพันธุ์พุทธรักษาที่ประกอบด้วยลายช่อดอกไม้ม้วน และใบไม้ ที่เลื้อยเถาขึ้นไปในแนวตั้งแผ่ขยายเต็มพื้นที่ ซึ่งยังไม่เคยพบที่อื่นมาก่อน คงพบลวดลายในลักษณะนี้เฉพาะที่เจดีย์วัดป่าแดงหลวงเพียงแห่งเดียวเท่านั้น¹¹

วัดป่าแดงมหาวิหาร (ในส่วนที่มีพระสงฆ์จำพรรษาในปัจจุบัน)

วัดป่าแดงมหาวิหารในส่วนที่มีสภาพเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษา ซึ่งมีเขตพุทธาวาสตั้งอยู่บนเนินเขาประกอบด้วย วิหาร เจดีย์ทรงระฆัง หอธรรม และอุโบสถ จากหลักฐานที่พบในปัจจุบัน ล้วนเป็นรูปแบบศิลปกรรมที่มีอายุราวไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 ทั้งสิ้น

⁸ สันติ เล็กสุขุม, ลายจีนในกรุงสุโขทัย, ศิลปวัฒนธรรม, (กุมภาพันธ์ 2535): หน้า 151.

⁹ สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล., รายงานการศึกษาวิจัยเรื่อง งานปูนปั้นล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายและยุคที่เกี่ยวข้อง, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541), หน้า 57-59.

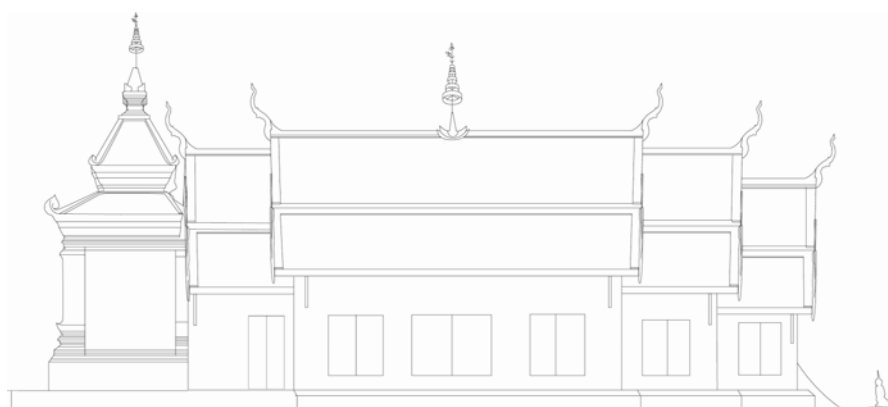
¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82-83.

¹¹ สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล., รายงานการศึกษาวิจัยเรื่อง งานปูนปั้นล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายและยุคที่เกี่ยวข้อง, หน้า 56.

วิหาร วิหารวัดป่าแดงหลวงตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ปัจจุบันได้ถูกบูรณะปฏิสังขรณ์แล้ว มีการก่อผนังและหน้าต่างใหม่ และการมุงกระเบื้องมุงหลังคา แต่ยังคงปรากฏร่องรอยของศิลปกรรมตามสภาพเดิมที่สำคัญ คือ หน้าบัน คันทวยรองรับเชิงชาย และลวดลาย ปูนปั้นประดับมณฑปปราสาทภายในวิหาร รวมถึงตัวผังพื้นของอาคารแบบดั้งเดิมของล้านนา ลักษณะวิหารเป็นอาคารเครื่องไม้ เป็นวิหารแบบปิด การก่ออิฐฉาบปูนเป็นผนังปิดทึบรอบตัวอาคาร มีการเจาะช่องหน้าต่างระหว่างห้องวิหารทุกห้อง ห้องด้านท้ายวิหารเป็นผนังก่อทึบแล้วเจาะช่อง เพื่อทะลุถึงองค์มณฑปปราสาทท้ายวิหาร มีฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปสำริดเป็นองค์ประธาน แผนผังของวิหารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามียกเก็จออกมาทางด้านหน้า 2 ช่วง ด้านหลัง 1 ช่วง มีการซ้อนพื้นหลังคา 2 ชั้น (ดับ) กระเบื้องหลังคาเป็นกระเบื้องดินเผาเคลือบสีน้ำตาล ซึ่งคงมีการซ่อมแซมเมื่อไม่นานมานี้¹²

วิหารวัดป่าแดง

ภาพแผนผังด้านข้างวิหารวัดป่าแดง (ภาพลายเส้น: จตุพร แก้วนั่ม)

¹² วรดิญจก์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา, (กรุงเทพ ฯ : เมืองโบราณ, 2544), หน้า 237.

ลักษณะของผังอาคารมีการวางเจดีย์ หรือมณฑป ต่อจากตัวอาคารด้านหลังวิหาร มีคูหาที่มีทางเข้าได้จากด้านในวิหาร เป็นรูปแบบศิลปะล้านนาล้าย มณฑป และวิหารลายคำ วัดพระสิงห์เมืองเชียงใหม่¹³

โครงสร้างวิหารมีเสา และคาน รับน้ำหนักเครื่องบนของหลังคา โดยมีช่อและคานขนาดเล็กถ่ายน้ำหนักลดหลั่นกันไปอันเป็นระบบที่เรียกว่า “มั่วต่างไหม” มีผนัง ก่ออิฐรอบตัววิหาร ส่วนฐานวิหารเป็นพื้นปูนแบนเรียบ ยกสูงประมาณ 50 เซนติเมตร มีประตูทางเข้าด้านหน้า 1 ประตู และประตูทางเข้าด้านข้างอีก 1 ประตู อันเป็นลักษณะเดียวกันกับหน้าบันหรือหน้าแหกวิหาร ที่พบทั่วไปในศิลปะล้านนา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้น พุทธศตวรรษที่ 25 เช่น หน้าบันวัดปราสาท เมืองเชียงใหม่¹⁴

หน้าบันวิหารวัดป่าแดง มีโครงสร้างแบบมั่วต่างไหม ที่มีการประดับด้วยลายปูนปั้นบนผิวไม้

หน้าแหกหรือหน้าบันวิหาร ด้านหน้าทำเป็นช่องลูกฟักในโครงสร้างมั่วต่างไหมที่แลเห็น โครงสร้างของช่อ คาน ช่องลูกฟัก ประดับด้วยลวดลายรูปสัตว์ต่าง ๆ ลักษณะคล้ายตัวมอม และ

¹³ ดูเพิ่มใน ชัยยศ อิชฎีวรพันธุ์, วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ สถาปัตยกรรมและจิตรกรรมฝาผนัง, (เชียงใหม่ : ตริสวิน, 2543), หน้า 54-56.

¹⁴ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา, หน้า 28, 208-224.

สิงห์ทำด้วยปูนปั้น ส่วนหน้าบันปีกนกทำเป็นฝาช่องลูกฟัก ตกแต่งด้วยปูนปั้นเช่นกัน โดยโครงสร้างของหน้าบันยังคงรักษารูปแบบและเทคนิคที่เรียกว่าโครงสร้างแบบม้าต่างใหม่ อันเป็นศิลปะล้านนาที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน

ลวดลายปูนปั้นใช้เทคนิคการปั้นปูนประดับกระจกบนผิวไม้ ซึ่งลวดลายส่วนใหญ่ยังคงสืบทอดลวดลายแบบประเพณีนิยมของศิลปะล้านนาที่สำคัญที่สุด คือ การใช้ลายเถาเลายดอกไม้ใบไม้เช่นเดียวกับลายปูนปั้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เพียงแต่เป็นการปั้นลายแปะลงบนผิวไม้โดยตรง โดยไม่มีการหนุนโกลนลายให้ลายดูนูนเด่นดังที่พบในปูนปั้นช่วงพุทธศตวรรษที่ 21

ในด้านเทคนิคของงานปูนปั้นที่หน้าบันวิหารเป็นการปั้นปูนประดับลงไปบนผิวไม้โดยตรงโดยไม่มีการใช้โกลนลาย ซึ่งเทคนิคการปั้นปูนเป็นเทคนิคที่พบมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 โดยมีข้อสังเกตว่า การประดับกระจกที่พบร่วมกับปูนปั้นดังปรากฏที่วิหารนี้ รวมทั้งที่พบแพร่หลายในงานปูนปั้นช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 นั้น เป็นเทคนิคที่ไม่เคยพบหลักฐานชัดเจนมาก่อนนี้เลยในเมืองเชียงใหม่

ในส่วนของโก่งคู้ด้านหน้ามีลักษณะเป็นวงโค้ง 2 วง มาบรรจบกันตรงกลางตกแต่งลวดลายด้วยปูนปั้น มีลายกลีบบัว แบบกลีบห้อยลงมา ส่วนหูช้าง (คันทวย) เป็นไม้แกะสลักรูปพญานาค ประกอบเครื่องเถาพันธุ์พฤกษา ตามรูปแบบศิลปะล้านนา

ในส่วนหูช้าง หรือคันทวยที่ทำหน้าที่รองรับชายคานั้น สร้างโดยเทคนิคแกะสลักไม้ในรูปทรงสามเหลี่ยม ตามแบบที่พบทั่วไปศิลปะล้านนา โดยประดับด้วยตัวภาพสัตว์อันมีลักษณะคล้ายพญานาค หรือมังกรที่เรียกว่าตัวलग्न ประกอบลายพันธุ์พฤกษา

ส่วนหลังคาวิหาร ประกอบไปด้วยซ้อฟ้าทำเป็นซ้อฟ้าและไม้ทาสีทอง ป้านลมเป็นลายนาคสะดุ้งที่สร้างด้วยไม้มีใบระกาและหางหงส์แบบศิลปะรัตนโกสินทร์ตกแต่งด้วยกระจกซึ่งน่าจะเป็นการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ในภายหลัง

แม้ว่าวิหารวัดป่าแดงหลวงถูกปฏิสังขรณ์ไปมาก แต่ก็ยังคงรักษารูปแบบศิลปกรรมดั้งเดิมไว้เป็นส่วนใหญ่ นับเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทางด้านศิลปกรรมอย่างยิ่ง

ลวดลายปูนปั้นหน้าบันบริเวณโก่งคิ้ว

หูช้าง (คันทวย) วิหารวัดป่าแดง

ภายในวิหารวัดป่าแดงหลวง แสดงภาพชื่อกาน โครงสร้าง
เครื่องบน

นอกเหนือจากหน้าบัน คันทวย และประตูแล้ว ผนังภายในวิหารด้านในทิศตะวันตก มีการตกแต่งลวดลายปูนปั้น ลายต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปสัตว์ เช่น หงส์ และลายอื่น เช่น ลายกระหนก และการตกแต่งเสารับซุ้มจรณะ ที่ประกอบด้วย ชุดของกาบบน กาบล่าง และประจายามอก และกรอบซุ้มวงโค้งที่เรียกว่า กรอบซุ้มแบบหน้านาง

นอกจากนี้ยังมีการใช้ลวดลายประจายามอกและหงส์ประดับอยู่ที่ทางเข้าของตัวมณฑปภายในวิหาร การสร้างซุ้มโถงมีลักษณะปลายซุ้มเป็นแบบหางวัน เหนือซุ้มเป็นรูปหงส์ประดับลักษณะดังกล่าวเป็นองค์ประกอบ และเค้าโครงของการประดับตกแต่งที่พบได้ทั้งในการตกแต่งปูนปั้น และการประดับซุ้มจรณะที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21

ภายในอาคารในส่วนของเสาวิหารทั้งหมดเป็นเสาไม้ทั้ง 2 ด้าน เสากลมคือ เสาหลวง ตั้งเป็นคู่อยู่ตอนกลาง 5 คู่ เฉพาะเสาคู่หน้าเท่านั้นเป็นเสาแปดเหลี่ยม โดยเสาคู่ในสุดเป็น เสาสี่เหลี่ยม โดยมีการประดับด้วยบัวหัวเสาปูนปั้นประดับกระจก

การประดับปูนปั้นวัดป่าแดงหลวงบริเวณผนังในด้านทางเข้าคูหามณฑปนั้น มีข้อแตกต่างจากงานปูนปั้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 คือ ไม่ปล่อยพื้นที่ว่างมากนัก แต่มีการปิดพื้นที่ว่างทุกส่วนให้เต็มด้วยลวดลาย และในส่วนเทคนิคในงานปูนปั้นนั้น แม้ว่าปูนลงบนผนังปูนแต่ไม่มีการใช้โคลนลายรองรับตัวลายดังที่มักพบในงานปูนปั้นช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 อีกทั้งมีการประดับกระจกลีบนผิวปูนปั้นอันเป็นเทคนิคปูนปั้นที่พบโดยทั่วไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เช่น ปูนปั้นหน้าบันวัดปราสาท และวัดคันแค้น เป็นต้น

แม้มีการพบหลักฐานปูนปั้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24-ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 จำนวนหลายแห่ง แต่หลักฐานการประดับปูนปั้นผนังวิหารเช่นนี้เราพบหลักฐานที่สมบูรณ์ ณ วัดป่าแดงมหาวิหารเพียงแห่งเดียวเท่านั้น หลักฐานศิลปกรรมดังกล่าวจึงมีคุณค่ายิ่งต่อศิลปะล้านนา

ด้านหลังพระประธาน ปรางค์ลายปูนปั้นประดับเต็มผนัง

ซุ้มจรนนำทางเข้าที่เชื่อมต่อกับคูหาองค์เจดีย์

ภาพขยายหน้าบัน และกรอบซุ้มจรนำทางเข้าอุหา

ภาพขยายบริเวณตัวหงา ของกรอบซุ้มจรนำ

ลวดลายปูนปั้นหน้าบันบริเวณโค้งคิ้ว

เจดีย์ทรงปราสาท เจดีย์ที่อยู่ถัดจากกุฏิท้ายวิหารในแนวแกนเดียวกัน เป็นเจดีย์ทรงปราสาทบนฐานปัทม์ยอดเป็นทรงระฆัง กลางองค์เรือนธาตุเป็นห้องขนาดเล็ก ปัจจุบันใช้เป็นหอธรรมหรือที่เก็บคัมภีร์ใบลาน

เจดีย์ทรงปราสาทดังกล่าวไม่ปรากฏหลักฐานการสร้าง แต่เมื่อพิจารณาจากร่องรอยบางประการของรูปแบบศิลปกรรมในปัจจุบัน เช่น การตกแต่งด้วยปูนปั้นประดับกระจกบริเวณองค์ระฆังเหนือเรือนธาตุ ด้วยลายในศิลปะพม่า และยอดเจดีย์ที่ปราศจากบัลลังก์ เป็นลักษณะของเจดีย์ที่ปรากฏเฉพาะในศิลปะพม่า ตั้งข้อสังเกตว่ามีการปฏิสังขรณ์โดยผสมผสานศิลปะพม่า อันเป็นที่นิยมแพร่หลายในล้านนาราวกลางกลางพุทธศตวรรษที่ 25 หรือในเวลาใกล้เคียงกัน

เจดีย์ทรงปราสาทอยู่ท้ายคู่อันหลังวิหาร

ภาพขยายของครุฑเจดีย์ ลวดลายปูนปั้น
ประดับกระจก รวมทั้งปล้องไฉนที่ต่อกับ
องครุฑ โดยปราศจากบัลลังก์
ก็เป็นลักษณะของเจดีย์ในศิลปะพม่า

เจดีย์ทรงระฆัง ด้านหลังวิหารวัดป่าแดงมหาวิหารถัดไปจากเจดีย์ทรงปราสาทปรากฏเจดีย์
ทรงระฆัง ในผังแปดเหลี่ยมบนฐานปัทม์ อันเป็นเจดีย์ศิลปะล้านนา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการ
ก่อสร้าง

เจดีย์ดังกล่าวน่าจะเป็นการสร้างขึ้นบนรากฐานของเจดีย์ที่มีอายุเก่าแก่กว่า เพราะในส่วน
รอบฐานยังปรากฏซาก แนวกำแพงเจดีย์ และร่องรอยของปูนปั้นปรากฏชัดว่าเป็นแบบศิลปะพม่า
และเจดีย์องค์ปัจจุบันคงก่อสร้างขึ้นในบริเวณที่เคยมีเจดีย์ที่น่าจะเป็นศิลปะแบบพม่าที่อาจมีการ
สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 25 แต่ไม่อาจจะทราบลักษณะเดิมของเจดีย์องค์เดิมที่ชัดเจนได้

เจดีย์ทรงระฆังศิลปะล้านนา หลังวิหารในบริเวณที่ถัดจากเจดีย์ทรงปราสาท
แลเห็นกำแพงของเจดีย์องค์ที่เก่ากว่าที่ปรากฏในปัจจุบัน

ภาพแสดงรายละเอียดของแนวกำแพงเจดีย์ ปรากฏลวดลายปูนปั้นแบบศิลปะพม่า

อุโบสถ อุโบสถวัดป่าแดงหลวงในปัจจุบัน ตั้งแยกอยู่ในบริเวณตอนล่าง ห่างจากบันไดนาคขึ้นวิหารราวหนึ่งร้อยเมตรทางด้านทิศตะวันออก ปัจจุบันอยู่ประชิดกับสพาทที่ชื่อว่าอายตนะ

ตัวอุโบสถหันหน้าทางทิศตะวันออก เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดเล็ก ตั้งอยู่บนเนินดินที่อาจจะเคยมีอาคารมาก่อน บริเวณหน้าบันและคันทวยตกแต่งด้วยลายแกะสลักไม้

อุโบสถวัดป่าแดงไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างแต่จากรูปแบบศิลปกรรมแล้วควรสร้างหลังจากวิหาร ด้วยว่ามีได้ใช้โครงสร้างเครื่องบนแบบมีต่างใหม่แล้ว

อุโบสถวัดป่าแดง

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

วัดอุโมงค์ เชียงดอยสุเทพหรือวัดอุโมงค์สวนพุทธธรรมตั้งอยู่บนถนนสุเทพ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ อันอยู่ประชิดเชิงดอยสุเทพทางทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ และเวียงสวนดอก ตามตำนานปัญหาเถรจันทรกถาว่า พญามังรายเป็นผู้สร้างวัดอุโมงค์ขึ้นเพื่อเป็นที่พำนักของพระสงฆ์ชาวสิงหล ที่แต่เดิมพ้อขุนรามคำแหงทรงนิมนต์มาจาก นครศรีธรรมราช และเมื่อพญามังรายทรงนิมนต์พระสิงหลดังกล่าว จำนวน 5 รูป ขึ้นมายังเชียงใหม่

จึงทรงสร้างวัดถวายแก่พระเถระเหล่านั้น ให้ชื่อว่า วัดเวฬุภันราราม หรือ วัดไผ่สับเอ็ดกอ¹⁵ ต่อมาในสมัยพญาเกือนา ทรงสร้างอุโมงค์ ถวายให้แก่พระเถระจันทร์ พระภิกษุผู้มีชื่อเสียง และตั้งชื่อว่า วัดอุโมงค์วิหาร

เจดีย์วัดอุโมงค์คงมีความสำคัญต่อเนื่องเรื่อยมาแม้ในหลังสมัยราชวงศ์มังราย เช่น ในปี พ.ศ. 2158 ผู้แต่งโคลงมังทรารบเชียงใหม่ ได้กล่าวยกย่องว่าเจดีย์วัดอุโมงค์ว่า มีความสำคัญเทียบเท่าพระธาตุคอกยสุเทพ เจดีย์หลวงและพระพุทธรูปหิรัญคัมภีร์ในโคลงมังทรารบเชียงใหม่ โดยเรียกว่า วัดอุโมงค์ในป่าไผ่¹⁶

แผนผังวัดอุโมงค์ [ดัดแปลงจากงานการขุดค้นทางโบราณคดี วัดอุโมงค์ (นอก) พ.ศ. 2546]

¹⁵Hans Penth, “A note on the history of Wat Umong Thear Jan, (Chiang Mai),”. *Journal of the Siam society* (July 1974), p. 272.

¹⁶โคลงมังทรารบเชียงใหม่, พิมพ์เป็นบรรณาการฉลองอายุครบ 7 รอบ นางกิมฮื้อ นิมนานเหมินทรท์ (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่. 2522) หน้า 34, และ Hans Penth, *Jinakalamali Index*, (Oxford : the Pali text society, 1994), p. 267.

โบราณสถานที่พบ และกรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียน เป็นโบราณสถานของชาติ มีดังนี้

(1) เจดีย์ประธาน เป็นเจดีย์ทรงกลม ประดับด้วยบัวหงายสองชั้นต่อขึ้นไปเป็นชุดของฐาน บัวคว่ำบัวหงายย่อขึ้นมา 3 ชั้น ส่วนท้องไม้ทำจะเป็นช่องสี่เหลี่ยมโดยตลอด เหนือชั้นนี้ขึ้นไปเป็น บัวหงาย สี่เส้นลดสองเส้นรองรับองค์ระฆัง ตัวองค์ระฆังมีเส้นลดคาด มีบัลลังก์รองรับปล้อง ไฉน มุมของบัลลังก์มีปูนปั้นรูปสิงห์ประดับ ก้านฉัตรประดับปูนปั้นรูปเทวดายืน

(2) อุโมงค์ ประกอบด้วยอุโมงค์ 6 ช่องทาง มีร่องรอยจิตรกรรมฝาผนังอุโมงค์

(3) แนวกำแพงทางด้านทิศตะวันตก ฐานกำแพงแก้ว พระอุโบสถ พญานาคที่ราบันได¹⁷

ความเปลี่ยนแปลงของวัดอุโมงค์หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในปี พ.ศ. 2490 คณะพุทธ นิคมน์นำโดยเจ้าชื่น สิโรต ได้บุกเบิกป่าบริเวณวัดอุโมงค์เชิงคอยสุเทพ สร้างทางเดินจากด้านถนนสุ เทพผ่านเขตแดนวัดป่าแดงมหาวิหาร เข้าสู่บริเวณวัดอุโมงค์ เพื่อฟื้นฟูวัดอุโมงค์ และนิมนต์ พระสงฆ์ 3 รูปมาจำพรรษา

เจ้าชื่น สิโรต (พ.ศ. 2439-2538) ได้นิมนต์ท่านพุทธทาส หรือพระธรรมโกศาจารย์ จาก สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มาแสดงธรรมเป็นเวลา 15 วัน เมื่อท่านพุทธ ทาสกลับไปสวนโมกขพลารามแล้ว ได้ส่งพระปัญญานันทะภิกขุ หรือพระพรหมมั่งคณาจารย์ (พ.ศ. 2454-10 ต.ค 2550) มาประจำที่วัดอุโมงค์ เพื่อเผยแผ่ธรรมในเชียงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2492

¹⁷ รายงานการสำรวจโบราณสถานเมืองเชียงใหม่, (กรุงเทพฯ : โครงการอนุรักษ์และบูรณะเมือง ประวัติศาสตร์ งานผังรูปแบบฯฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กรมศิลปากร, 2530), หน้า 188-189.

หลวงพ่อกุศลทาสกฤษ และหลวงพ่อบุญญานันทกฤษ ถ่ายภาพหน้าอุโมงค์ วัดอุโมงค์ (ภาพ: วัดอุโมงค์)

ศิลปกรรมวัดอุโมงค์

เจดีย์ ประกอบด้วยฐานเชิงกลมซ้อนกันสองชั้น มีลานประทักษิณที่สร้างเป็นกำแพงแก้วล้อมรอบ ต่อด้วยฐานบัวในผังกลม ซ้อนกันขึ้นไปตามฐานรับแนวกวแหวนกลมสองชั้น และองค์ระฆังขนาดใหญ่ ที่ท้องไม้ของฐานบัวแต่ละฐาน ประดับด้วยลูกแก้วกลมสองเส้น ระหว่างลูกแก้วกลมเจาะช่องสี่เหลี่ยมตลอดแนว

ส่วนยอดเหนือองค์ระฆัง เป็นบัลลังก์สี่เหลี่ยม มีลูกแก้วกลมประดับท้องไม้สองเส้น ที่มุมทั้งสี่ของบัลลังก์ประดับปูนปั้นรูปคล้ายหน้ากาล ถัดขึ้นไปเป็นก้านฉัตรมีรูปเทวดาประนมหัตถ์ประทับยืนโดยรอบ ต่อยอดด้วยปล้องไฉน ปัทมบาท และปลี

ระเบียบของฐานบัวในผังกลมที่เจาะช่องสี่เหลี่ยมบริเวณท้องไม้ ซ้อนลดหลั่นกันรับองค์ระฆังไม่อาจปฏิเสธได้ถึงอิทธิพลของศิลปะพม่าสมัยพุกาม สำหรับฐานอาคารในศิลปะพม่าสมัยเมืองพุกามนั้น มักเจาะช่องสี่เหลี่ยมบริเวณท้องไม้ทั้งสิ้น แม้แต่ฐานชุกชีก็นิยมเจาะช่องเช่นเดียวกัน เจดีย์ทรงระฆังวัดอุโมงค์นี้ คงได้รับอิทธิพลทางรูปแบบจากเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาที่แพร่หลายผ่านมาทางศิลปะพม่าสมัยพุกาม ดังอ้างถึงเจดีย์สระปะคะที่พระภิกษุชาวพม่าสร้างขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ 18 การรับอิทธิพลทางรูปแบบคงไม่ได้ลอกเลียนโดยตรงจากเจดีย์สระปะคะ แต่น่าจะสร้างขึ้นร่วมสมัยกับกลุ่มเจดีย์รุ่นหลังกว่า ที่มีวิวัฒนาการโดยเพิ่มจำนวนของฐานบัวในผังกลมซ้อนลดหลั่นกันเป็นสามฐาน¹⁸

¹⁸ จิตรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : วรณารักษ์, 2541), หน้า 16.

เจดีย์วัดอุโมงค์ (ภาพ: บุญเสริม สาทราภัย)

ภาพตัดขวางแสดงตำแหน่งห้องกรุใจกลางเจดีย์

ภาพเขียนพระอดีตพระพุทธเจ้าในกรุเจดีย์วัดอุโมงค์

จิตรกรรมภายในห้องกรุเจดีย์วัดอุโมงค์ ใจกลางเจดีย์ในระดับของฐานเจดีย์มีห้องกรุอยู่ภายใน ลักษณะของกรุเป็นห้องสี่เหลี่ยมจัตุรัส ที่ผนังกรุเคยปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนเป็นภาพ พระอดีตพระพุทธเจ้าบนผนัง รูปพระอดีตพระพุทธเจ้า วาดเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบปางมารวิชัย ครองจีวรห่มเฉียงชายสังฆาฏียาวปลายตัดตรง พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุ พระพักตร์ทรงเหลี่ยมมน ขมวดพระเกศาใหญ่ รัศมีรูปดอกบัวตูม

รูปพระอติตพระพุทธเจ้า นิยมเขียนเป็นภาพจิตรกรรมมาก่อนแล้วในศิลปะพม่า สมัย
พุกาม¹⁹ และแพร่หลายเข้ามาในอาณาจักรล้านนา นักวิชาการกำหนดอายุ ของจิตรกรรมดังกล่าว ว่า
อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 20²⁰

จิตรกรรมฝาผนังภายในอุโมงค์²¹ เขียนตกแต่งบนเพดานโค้งและผนัง ปัจจุบันเหลือ
หลักฐานเพียงบางส่วน โครงการขุดรื้ออดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์ได้ดำเนินการคัดลอกจิตรกรรม
ฝาผนังที่ลบเลือนและทำการสันนิษฐานจิตรกรรมขึ้นมาใหม่ตามหลักฐานที่ปรากฏ รวมทั้งได้
ทำการศึกษาทางวิชาการเกี่ยวกับที่มาทางรูปแบบศิลปกรรม โดยจิตรกรรมที่ตกแต่งบริเวณเพดาน
โค้งภายในอุโมงค์ปรากฏร่องรอยชัดเจนมีเพียงสองอุโมงค์ คือ อุโมงค์ด้านทิศตะวันตก และทิศ
เหนือในส่วนที่อยู่ถัดจากบันได ดังนี้

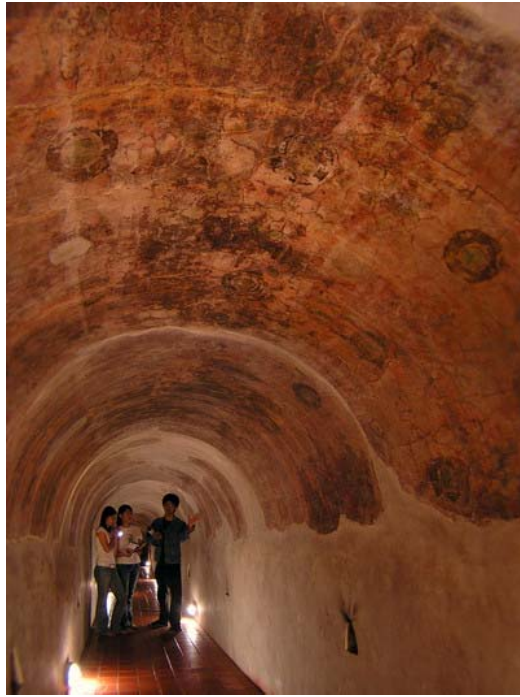

ภาพถ่ายอุโมงค์มุมมองจากทิศตะวันออก

¹⁹ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ: ทรัพยากรชัย-ล้านนา, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2549), หน้า 235.

²⁰ เรื่องเดียวกัน

²¹ ดูรายละเอียดเพิ่มใน www.imongpainting.com.

ตัวอย่างอุโมงค์ภายในวัดอุโมงค์ ในภาพ คือ อุโมงค์ด้านทิศเหนือในส่วนที่อยู่ถัดจากบันไดขึ้นไป

อุโมงค์ทิศตะวันตก แนวอุโมงค์กว้างตัวอยู่ในแนวทิศเหนือ-ใต้ ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เหลือภายในอุโมงค์ เป็นภาพนกสลักด้วยเถาช่อดอกโบตัน และลายดอกบัว ลวดลายส่วนใหญ่อยู่บนเพดานโค้งสูงจากพื้นประมาณ 50-80 เซนติเมตร ภาพนกจัดภาพในรูปแบบบินโฉบเข้าหากันเป็นคู่ๆ ดังนี้

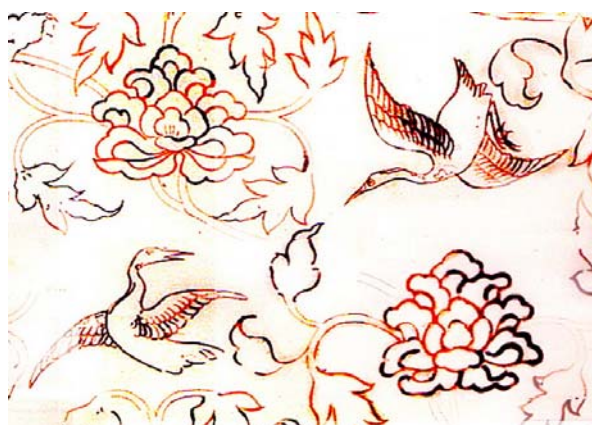
ภาพลายเส้นหงส์จีนในจิตรกรรมฝาผนัง

หงส์จีน ในวัฒนธรรมจีน คือนกที่เป็นใหญ่กว่านกทั้งปวง พบนำมาใช้ในงานศิลปะอย่างแพร่หลายร่วมกับลายอื่นๆ ในเครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์หยวน ถึงต้นราชวงศ์หมิง²² ภาพหงส์ที่พบภายในอุโมงค์วัดอุโมงค์ ขนที่ดำตัวตัดเส้นเป็นลอนคลื่น คล้ายเกล็ดปลาเล็กๆ ปากสั้นงุ้ม

ภาพนกยูงที่บินโฉบเข้าหากันเป็นคู่

นกยูง ในวัฒนธรรมจีน เป็นสัญลักษณ์แห่งเกียรติยศและความงาม²³ ภาพของนกยูงได้ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลาย ในศิลปะจีน พบในเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์หยวนและราชวงศ์หมิงตอนต้นเช่นเดียวกัน ภาพนกยูงบนผนังอุโมงค์ ลำตัวของนกยูงแต่ละตัววาดตัดเส้นเป็นลอนโค้งซ้อนกัน คล้ายเกล็ดปลา ส่วนหางตัดเส้นเป็นแพนยาวในแบบของนกยูงตัวผู้

ภาพนกกระสา

²² ดูรายละเอียดใน Sato, Masahiko, **Chinese Ceramic: A short history**, (New york: weatherhill,1981), Garner, harry, Sir, **Oriental Blue & White**, (London: Faber & Faber, 1973).

²³ Wolfram Eberhard, **A dictionary of Chinese Symbols**, (London : Routledge & Kegan Paul, 1986). p.229.

นกกระสา เป็นนกกมงคลในศิลปะจีน²⁴เช่นกัน ลักษณะของนกแต่ละตัวจะมีคอยาว จะงอยปากแหลม ขาค่อนข้างสั้น มีการตัดเส้นที่ปีกให้ดูเป็นขนปีกเรียงซ้อนกันไป

ภาพนกแก้วในจิตรกรรมฝาผนัง (ภาพ: อาทิตย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา)

นกแก้ว มีลักษณะเด่นที่ปากงุ้มเล็ก พบลายนกแก้วในลายสลักบนเครื่องเงิน ที่มีอายุในสมัยราชวงศ์หยวนและราชวงศ์หมิงเช่นเดียวกัน

ภาพลายเส้นดอกโบตั๋นในจิตรกรรมฝาผนัง

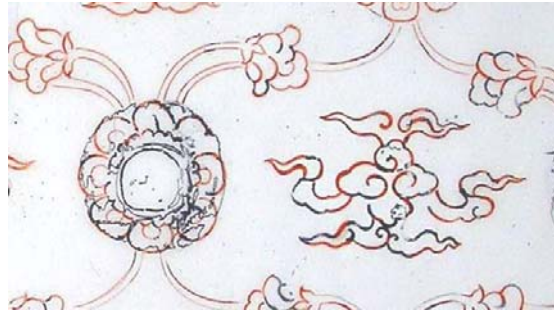
ลายดอกโบตั๋น ตามคติจีนถือเป็นราชินีแห่งดอกไม้ เป็นสัญลักษณ์แห่งความสง่างาม ความเป็นเลิศ ความสามารถ ความอุดมสมบูรณ์ มั่งคั่ง เกียรติยศ ดอกโบตั๋นที่วัดอุโมงค์มีรูปแบบสัมพันธ์กับดอกโบตั๋นในเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวนถึงต้นราชวงศ์หมิง²⁵

²⁴พรพรรณ จันทโรนานนท์, ฮก ลก ชิว โชคลาภ อายุยืน, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2537), หน้า 26-27.

ลายดอกโบตั๋นในจิตรกรรมวัดอุโมงค์ ส่วนกลางของดอกมีกลีบขนาดเล็กหุบซ่อนอยู่ และ
ห่อหุ้มเกสรไว้อีกชั้นหนึ่ง

อุโมงค์ที่ 2 อุโมงค์วางตัวในแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก วาดด้วยภาพจิตรกรรมลายดอกบัว
สลับกับลายเมฆ

ลายดอกบัว ลายดอกบัวมีฐานทรงกลม ใจกลางดอกมีขนาดใหญ่ ล้อมรอบด้วยกลีบ
ดอกขนาดเล็กปลายมน ซึ่งคล้ายคลึงกับดอกบัวในศิลปะพม่าสมัยเมืองพุกาม²⁶

ภาพลายเส้นลายดอกบัว (ซ้าย) และลายเมฆ (ขวา) จิตรกรรมในอุโมงค์ทิศเหนือ

ลายเมฆ มีลักษณะขมวดม้วนคดโค้งเป็นก้อน มีขนาดใกล้เคียงกับลายดอกบัว ซึ่งมีลักษณะ
เช่นเดียวกับลายเมฆบนเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง

จิตรกรรมลายหน้ากระดานในอุโมงค์ทิศเหนือในส่วนเหนือบันได (บน)

ภาพที่ได้ปรับแต่งด้วยคอมพิวเตอร์ แลเห็นเป็นลายหน้ากระดาน ลายเครื่องกระหนกประกอบลายดอกไม้ (กลาง)

ลายเครื่องกระหนก จากเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวน (ล่าง-ที่มา: Oriental Ceramic)

²⁵ Fu Jen Catholic University, Department of Textile & Clothing, **Chinese Decorative Design**, (Hong Kong: oxford University Press, 1982), p.445-454.

²⁶ Pierre Pichard, **Inventory of of Monument at Pagan, Vol.2**, (Paris: UNESCO, 1993), P 217.

ภาพจำลองจากคอมพิวเตอร์ แสดงสภาพจิตรกรรมฝาผนังในสภาพที่สมบูรณ์
ในอุโมงค์ทิศเหนือในส่วนเหนือบันได

อุโมงค์ด้านทิศเหนือ ในส่วนด้านหน้าใกล้ปากทางเข้าอุโมงค์ ตั้งอยู่ทางด้านหน้า ในแนวเดียวกับอุโมงค์ที่เพิ่งกล่าวถึง แต่อยู่ในระดับต่ำกว่า ลายที่ปรากฏในอุโมงค์ประกอบด้วย

ลายประจำยาม มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ใจกลางดอกกลม มีกลีบดอกสี่กลีบ ล้อมรอบไส้กลีบ กลีบดอกไม่มีการบากลาย

รูปแบบของลายประจำยามในจิตรกรรม มีรูปแบบที่มีความสัมพันธ์กับลายประจำยามในศิลปะพม่าสมัยพุกาม ที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายก่อนหน้าศิลปะล้านนา

ภาพจำลองลายประจำยามและลายดอกบัว ในอุโมงค์ด้านทิศเหนือ ในส่วนด้านหน้าใกล้ปากทางเข้าอุโมงค์

ลายบัว เขียนควบคู่ไปกับลายประจำยาม ลายดอกบัวในอุโมงค์นี้มีความแตกต่างจากลายบัวในอุโมงค์ที่ 1 และ 2 คือ มีฐานทรงกลม วาดเป็นดอกบัวในมุมมองจากด้านบน ใจกลางดอกเป็นวงกลมขนาดใหญ่ ล้อมรอบด้วยกลีบบัวปลายแหลมซ้อนกันสามชั้น และระบายสีดำเป็นไส้ของกลีบดอก ลายดอกบัวในจิตรกรรมวัดอุโมงค์นี้มีความสัมพันธ์กับศิลปะพม่าแบบพุกาม

ลวดลายที่ปรากฏในจิตรกรรมวัดอุโมงค์ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของแบบศิลปะจีน สมัยราชวงศ์หยวน-ราชวงศ์หมิง และแบบศิลปะพม่าสมัยเมืองพุกามที่มีต่อศิลปะจิตรกรรมฝาผนังวัดอุโมงค์ อันเป็นจิตรกรรมฝาผนังที่เก่าแก่ที่สุดในศิลปะล้านนาเพียงแห่งเดียวที่ปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน

วัดอุโมงค์ในปัจจุบัน

ภายหลังจากที่เจ้าชื่น สิโรต ได้ทำการฟื้นฟูวัดอุโมงค์จากวัดร้างจนมีกิจจุฬาราชมาเมื่อราว 60 ปีดังกล่าวแล้วนั้น ในปีพ.ศ. 2492-2502 คณะพุทธนิคมได้อาราธนาท่านปัญญานันทะภิกขุให้ขึ้นมาจำพรรษาที่วัดอุโมงค์ ส่งผลให้การเผยแผ่พระศาสนากว้างขวางไปไกล วัดอุโมงค์ได้พัฒนา และมีกิจกรรมทางพุทธศาสนาโดยผ่านคณะพุทธนิคมที่นำโดยทายาทของเจ้าชื่น สิโรต โดยได้ซ่อมแซมและปฏิสังขรณ์พระเจดีย์และอุโมงค์ เก็บรวบรวมพระพุทธรูปจากพะเยามารักษาไว้ยังวัดอุโมงค์ สร้างห้องสมุด ซึ่งต่อมาได้ขยายมาเป็นหอสมุดธรรมโฆษณอันเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ของวัด ตั้งชาวพุทธมูลนิธิเพื่อสนับสนุนทุนในการเผยแผ่ศาสนา สร้างโรงพยาบาลปริศนาธรรมที่มีภาพจิตรกรรมบรรยายธรรมะในลักษณะที่คล้ายคลึงกับที่สวนโมกขพลาราม ไชยา

อาคารคณะพุทธนิคม วัดอุโมงค์

โรงภาพปริตนาธรรม

พระพุทธรูปที่เจ้าขึ้น สิริโรส นำมาจากจังหวัดพะเยา ปัจจุบันอยู่ด้านหน้าอุโมงค์

กลุ่มโบราณสถานร้างในวัดอุโมงค์

อาณาบริเวณวัดอุโมงค์มีโบราณสถานกระจายอยู่หลายแห่งที่สำคัญที่สุด คือ เจดีย์ขนาดใหญ่ที่มีนามเรียกกันในปัจจุบันว่า “พระเจดีย์เถรจันทร์” ที่ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัด

กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีที่ “พระเจดีย์เถรจันทร์” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้พบโบราณสถานและโบราณวัตถุเพิ่มเติมอีกมาก เช่น ฐานอาคารและแนวกำแพงแก้วขนาดใหญ่ ภาชนะเครื่องปั้นดินเผา และกระเบื้องดินข่อยจำนวนมาก

การขุดค้นทางโบราณคดีทำให้เราเห็นฐานเดิมของ “พระเจดีย์เถรจันทร์” ว่าเป็นเจดีย์ฐานแปดเหลี่ยมรองรับชุกของท้องไม้ ที่รองรับตัวเจดีย์ที่อาจเป็นเรือนธาตุสี่เหลี่ยม หรืออาจเป็นองค์ระฆังกลม แต่อย่างไรก็ตามยอดของเจดีย์ตามที่ปรากฏหลักฐาน คือ มีปลียอด ในปลียอดปรากฏพระพุทธรูปสำริดศิลปะล้านนา และวัตถุที่มีลักษณะคล้ายหินทรงรีจำนวนสามพันกว่าเม็ด ที่สันนิษฐานว่าเป็นพระธาตุ

จากโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ปรากฏสามารถตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นได้ว่า อย่างน้อยบริเวณพระเจดีย์เถรจันทร์นี้ มีการใช้พื้นที่มาแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 21-22

ความใหญ่โตของโบราณสถาน และหลักฐานทั้งหมดภายในวัดอุโมงค์ยืนยันได้ถึง ความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่เชิงคดอสุเทพที่มีมาโดยตลอดสมัยการปกครองล้านนาของราชวงศ์มังราย

เจดีย์เถรจันทร์ และบริเวณโดยรอบในบริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดอุโมงค์

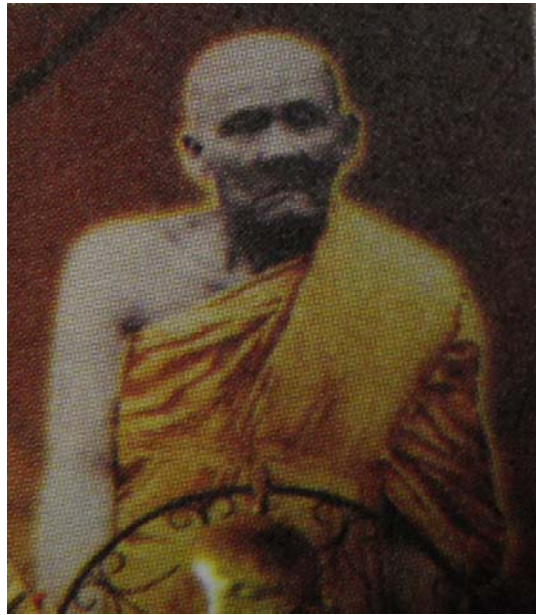
เจดีย์เถรจันทร์ เจดีย์ก่ออิฐ ในผังแปดเหลี่ยม

พระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย ที่พบ ณ เจดีย์เถรจันทร์

วัดฝายหิน

วัดฝายหิน ตั้งอยู่บ้านดินคอย หรือบ้านเชิงคอย หมู่ที่ 1 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ 23 ไร่ 4 ตารางวา ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2520 เป็นวัดที่พระมหาเถรรูปหนึ่งของล้านนา พำนักอยู่คือ ครูบาฝายหิน ได้รับการสถาปนาเมื่อปี พ.ศ. 2438 โดยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 7 แห่งราชวงศ์ก่าวิละได้สถาปนาครูบาเป็นปฐมสังฆนายกฝายเหนือ ซึ่งพิธีสถาปนาได้จัดขึ้นที่วัดพระธาตุคอกสุเทพวรวิหาร เชียงใหม่ ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ปี พ.ศ. 2438 และในปี พ.ศ. 2449 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงสถาปนาครูบาฝายหิน เชียงใหม่ เป็นพระราชาคณะ ถวายนามว่า “พระอภัยสารทระสังฆสปาโมกข์” ให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่รูปแรก พิธีสถาปนาได้จัดที่วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ

“พระอภัยสารทะสังฆสปาโมกข์” ปฐมสังฆนายกฝ่ายเหนือ

ประวัติความเป็นมา

วัดฝ่ายหินตามหลักฐานสิ่งก่อสร้างภายในวัดที่ปรากฏในปัจจุบันมีอายุไม่เก่าไปกว่า 200 ปี ในยุคพื้นฟูเมืองเชียงใหม่ แต่จากประวัติของครูบาฝ่ายหินดังกล่าวทำให้ทราบว่า ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ก็มีวัดฝ่ายหินแล้ว จากประวัติเมื่อครั้งครูบาฝ่ายหินทำการอุปสมบทในปี พ.ศ. 2397 ขณะนั้นมีพระมหาเถรสาวามีสิริวิโส วัดป่าแดงเป็นพระอุปัชฌาย์ สวาทูเจ้าอินต๊ะ วัดป่าแพ่ง เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ครูบามารวิชัย วัดฝ่ายหินเป็นอนุสาวนาจารย์ มีฉายาว่า “โสภโณภิกขุ” ได้ศึกษาเล่าเรียนในสำนักวัดป่าแดง เป็นวัดฝ่ายอรัญญวาสีนิกายสิงหลใหม่

ครูบาฝ่ายหิน เป็นพระผู้ทรงความรู้องค์หนึ่งของล้านนา เป็นที่รู้จักกันในนามสามเณรควาย วัดฝ่ายหิน ท่านมีเชื้อสายชาวไทเงินที่ถูกกวาดต้อนลงมาจากเชียงตุง แต่ครั้งสมัยพระยาภาวดี มาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพ ในวันที่เกิดวักควายที่ชาวบ้านปล่อยไปกินหญ้าตามราวป่าเชิงดอยสุเทพ กลับเข้าหมู่บ้านเอง สร้างความประหลาดใจให้แก่ชาวบ้านอย่างมาก จึงได้ชื่อว่า ควายท่านได้แต่งหนังสือหลายเล่มเช่น ตำนานฉบับวัดฝ่ายหิน เป็นต้น

ครูบาฝ่ายหินเป็นผู้นำพระสงฆ์ ที่ยังคงปฏิบัติตามระเบียบของนิกายสงฆ์โบราณล้านนา ในขณะนั้น ข้อปฏิบัติอาจแตกต่างกันไปบ้าง กับระเบียบของธรรมยุตินิกายจากกรุงเทพฯ ที่เริ่มแพร่หลายมายังเชียงใหม่โดยพระสงฆ์ที่ไปศึกษาเล่าเรียนยังสำนักบวรนิเวศ กรุงเทพฯ ได้นำเรื่องวัตรปฏิบัติที่ต่างกันนำความขึ้นกราบบังคมทูลต่อรัชกาลที่ 5 พระองค์จึงมีคำสั่งให้อารณานิมนต์ครูบาฝ่ายหินลงไปเฝ้าฯ ยังกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ.2449 ครูบามีอายุ 75 ปี ลงไปกรุงเทพฯ พร้อมกับ

พระสังฆราชคันธา วัดเชตุพน เพื่อร่วมสังฆสมาคม ณ วัดเบญจมบพิตร ต่อหน้าพระพักตร์ รัชกาลที่ 5 ซึ่งพระองค์เกิดความเลื่อมใสทรงถวายพระทินนามตำแหน่งพระราชคณะว่า “พระอภัยสารทะสังฆปาโมกข์” และให้พระสังฆราชาวัดเชตุพน เป็น “พระครูโพธิรังสี” เมื่อเดินทางกลับมาถึงเชียงใหม่ คณะสงฆ์และศรัทธาสาธุชนได้นำขบวนเรือไปรับถึงใต้จังหวัดลำพูน มีพิธีต้อนรับของคณะสงฆ์ที่วัดไชยมงคล

ครูบาฝายหิน ปฐมสังฆนายกฝ่ายเหนือ และเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่รูปแรก มรณภาพเมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ.2457 สิริอายุได้ 83 ปี คณะศรัทธาจึงพร้อมใจกันสร้างอนุสาวรีย์ของท่านไว้เป็นที่เคารพบูชา ที่วัดฝายหิน และบรรจุอัฐิของท่านในกุฏิทำวิหารวัดฝายหินอีกด้วย²⁷

กิจกรรมสำคัญที่ทางวัดจัดขึ้นทุกปีในปัจจุบัน คือ งานประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะ ในวันออกพรรษา และทางวัดได้จัดให้มีสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาแห่งชาติและสังคมเคลื่อนเพื่อการศึกษาด้านธรรมะแก่ประชาชน และให้การประชาสัมพันธ์ ส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของเชียงใหม่อีกด้วย

สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาแห่งชาติและสังคม

ศิลปกรรมวัดฝายหิน

วัดฝายหินตั้งอยู่เชิงดอยสุเทพทางทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ นอกเวียงสวนดอก โดยปัจจุบันอยู่ประชิดกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ติดกับคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

ศิลปกรรมภายในวัดฝายหิน ล้วนมีอายุไม่เก่าไปกว่า 200 ปี ในยุคฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ร่วมสมัยกับยุครัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ศิลปกรรมที่สำคัญได้แก่ วิหาร และเจดีย์ขนาดเล็ก หรือ กุฏิจิ๋ว ครูบาฝายหินทำวิหาร อุโบสถ

²⁷ ประวิทย์ ตันตลานุกูร, ตำนานวัดฝายหิน, (เชียงใหม่ : แสงศิลป์, 2553), หน้า 13-18.

วิหารวัดฝายหิน เป็นวิหารที่สร้างด้วยปูน มีส่วนของหลังคาสร้างด้วยไม้ ตกแต่งด้วย ลวดลายลงรักปิดทองลายหน้าบันวิหาร ค้ำยันหรือนาคะตันแกะด้วยไม้ ซึ่งยังคงเป็นแบบแผนที่มี มาจากวิหารล้านนาในช่วงก่อนหน้านี้ แต่โครงสร้างของเครื่องบน และหน้าบันเป็นกรอบหน้าจั่วที่ มิได้เป็นโครงสร้างแบบมั่วต่างใหม่ จึงตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นว่า วิหารตามสภาพปัจจุบันอาจมีอายุไม่ เก่าไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 25 ภายในวิหารมีพระประธาน และรูปเหมือนครูบาฝายหิน ปิด ทองอยู่ภายใน

หน้าบันสภาพปัจจุบันเขียนสีบนแผงไม้เป็นภาพเถาลายกระหนกบรรจุเต็มช่องว่างของ พื้นที่หน้าบัน และเชิงชายปีกนก

วิหารมีบันทึกการบูรณะซ่อมแซมหลังคาวิหาร ที่ชำรุดหักพังลงโดยคณะศรัทธา และ คณาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2544

วิหารวัดฝายหิน

คู่อัฒตฐาฝายหิน อยู่หลังวิหารในแนวแกนเดียวกัน เป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดไม่ใหญ่มาก นัก ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีสิงห์ประดับที่มุมกำแพงแก้วทั้งสี่มุม ฐานชั้น แรกเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยม ต่อด้วยฐานปัทม์ยกเก็จหนึ่งซุด ต่อขึ้นไปด้วยฐานสิบสองเหลี่ยม และชั้น มาลัยเถา 3 ชั้น ต่อด้วยของค์ระฆังสิบสองเหลี่ยม บัลลังก์ บัวฝาละมี ก้านฉัตร ปล้องไฉน และปลี ยอดฉัตร ตามแบบแผนของเจดีย์ทรงระฆังล้านนา

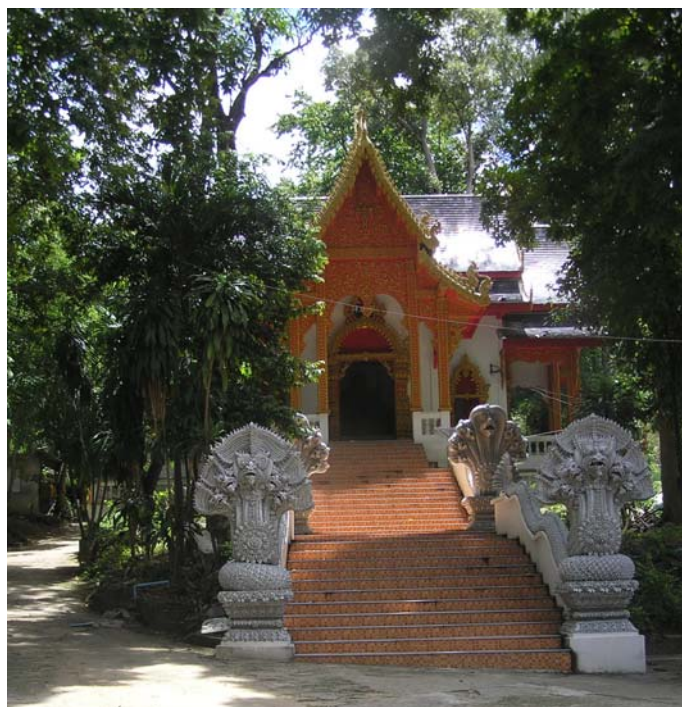

กู้อัฐิครูบาฝายหิน พระอภัยสารทะสังฆปาโมกข์

อุโบสถวัดฝายหิน

อุโบสถ อุโบสถที่สร้างเมื่อประมาณสิบกว่าปีมานี้ โครงสร้างอุโบสถเป็นปูนซีเมนต์คอนกรีตเกือบทั้งหลัง ตามแบบอาคารอุโบสถ วิหารรุ่นปัจจุบันในล้านนาที่พบโดยทั่วไป ผสมผสานกับศิลปประดับโกสินทร์จากกรุงเทพฯ ที่นิยมกันในปัจจุบัน แต่ใบเสมาของอุโบสถ ก็มิได้เป็นแผ่นแบน ยังคงเป็นเสมาแบบแท่งที่พบมายาวนานในวัดของล้านนาดั้งปึกล้อมอุโบสถทั้งแปดทิศ

วิหารพระอภัยสารทะสังฆปาโมกข์สร้างใหม่

นอกจากนั้นแล้วยังมีวิหารพระอภัยสารทะสังฆปาโมกข์ เป็นอาคารจัตุรมุขตามแบบ ประยุกต์ที่ผสมผสานทั้งศิลปรัตนโกสินทร์ และศิลปะล้านนาไว้ด้วยกัน มีบันไดนาคทางขึ้นสอง ตอน ทำเป็นพญานาคห้าเศียรประดับด้วยลายปูนปั้น

หลักฐานทางศิลปกรรมของสามวัด อันได้แก่ วัดป่าแดง วัดอุโมงค์ และวัดฝายหิน รวมทั้ง ร่องรอยทางโบราณคดีที่ปรากฏในเขตเชิงดอยสุเทพ ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่เชิงดอยสุเทพที่มีมาช้านานตั้งแต่ครั้งราชวงศ์มังราย สืบมาจนถึงยุคฟื้นฟูเมือง เชียงใหม่ โดยปัจจุบันยังปรากฏหลักฐานอยู่มีใช่น้อย

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. รายงานการสำรวจโบราณสถานเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : โครงการอนุรักษ์และ
บูรณะเมืองประวัติศาสตร์ งานผังรูปแบบฯฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กรมศิลปากร. 2530
- จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา. พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่ : วรรณรักษ์. 2541.
- ชัยยศ อภัยวัชรพันธุ์. วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ สถาปัตยกรรมและจิตรกรรมฝาผนัง.
เชียงใหม่ : ตรีศวิน. 2543.
- ชัปนะ ปิ่นเงิน (ปริวรรต). ธรรมตำนานภูฏาการมหาเจดีย์หลวง ฉบับวัดหมื่นล้าน ตำบลศรีภูมิ
อำเภอเมือง. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : 2552.
- ประเสริฐ ฒ นคร และปวงคำ ตัญเจริญ. ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่ เชียงตุง. กรุงเทพฯ :
สมาคมประวัติศาสตร์. 2537.
- ประชาภิกรจักร, พระยา. พงศาวดารโยนก. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2515.
- ประวิทย์ ดันตลานุก. ตำนานวัดฝายหิน. เชียงใหม่ : แสงศิลป์, 2553.
- พรพรรณ จันทโรนานนท์. สก ลก ชิว โชคลาภ อายุยืน. กรุงเทพฯ : มติชน, 2537.
- วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. วิหารล้านนา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544.
- สมหมาย เปรมจิตต์ (ปริวรรต). ตำนานมูลศาสนาวัดป่าแดง. เชียงใหม่ :
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519.
- สันติ เล็กสุขุม. ลายจีนในกรุงสุโขทัย. ศิลปวัฒนธรรม. กุมภาพันธ์ 2535, หน้า 150-154.
- สันติ เล็กสุขุม. ศิลปะภาคเหนือ: ทรัพยากรชัย-ล้านนา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2549.
- สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล. รายงานการศึกษาวิจัยเรื่อง งานปูนปั้นล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายและ
ยุคที่เกี่ยวข้อง. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.
- (ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง) โคลงมังทรารบเชียงใหม่, พิมพ์เป็นบรรณาการฉลองอายุครบ 7 รอบ
นางกิมฮ้อ นิมมานเหมินทร์. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่. 2522.
- Fu Jen Catholic University. Department of Textile & Clothing. **Chinese Decorative Design.**
Hong Kong: oxford University Press, 1982. p.445-454.
- Garner, harry. Sir, **Oriental Blue & White.** London: Faber & Faber, 1973.
- Hans Penth. "A note on the history of Wat Umong Thear Jan, (Chiang Mai)," **Journal of the**
Siam society (July 1974). p. 270-283.

Hans Penth. **Jinakalamali Index**. Oxford : the Pali text society, 1994.

Pierre Pichard. **Inventory of of Monument at Pagan,Vol.2**.Paris: UNESCO. 1993, P 217